ՅԱՆՁՆԱՌՈՒ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆ ՈՒ ԱՐՑԱԽԵԱՆ ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԸ

Posted on December 6, 2020 by Keghart

Category: Opinions

Մովսէս Ծիրանի, Զալքա, Լիբանան, 2 Նոյեմբեր 2020

Մուրատները կա՛ն. Ո՞ւր են Վարուժանները
Պետրոս Հերեան

Արդար պիտի չըլլար ըսելու, որ Լիբանանեան քաղաքացիական կռիւներու ընթացքին, հայկական թաղերու երկարամեայ ինքնապաշտպանութեան եւ զուգահեռաբար նաեւ, յանուն Հայկական Դատի շղթայազերծման զինեալ պայքարի ընթացքին, յանձնառու գրականութիւն եւ կամ առհասարակ մշակոյթ չմշակուեցաւ: Այն ինչ որ գոյացաւ սակայն մասնակի երեւոյթներ էին, որոնք ո՛չ որակով եւ ո՛չ ալ քանակով չէին համապատասխաներ յիշեալ զոյգ պայքարներու ո՛չ տարողութեան, ո՛չ ոգիին եւ ո՛չ ալ ստեղծուած ազգային զարթօնքի մթնոլորտին: Այդ տարիներուն՝ հայ երիտասարդութեան մօտ հաւատքն ու յոյսը այնքան մեծ էր ու լաւատեսական՝ ազգային ներուժի ու յաջողութեան նկատմամբ, որ խանդավառութիւնը հասած էր մրցակցային չափանիշներու: Ստեղծուած յեղափոխական իրավիճակին իբրեւ արձագանգ, մեզի ծանօթ է, այդ օրերուն հրատարակուած բանաստեղծական ժողովածու մը՝ «Եւ Երկիր Պագանեմ», որուն հեղինակը՝ Պետրոս Հերեան նոյն ժամանակաշրջանին յօդուած մըն ալ կը ստորագրէր «Կայծեր» պարբերականին մէջ, *«Մուրատները կա՛ն. Ո՞ւր են Վարուժանները»* խորագրին տակ: Հո՛ս ուղղակի եւ անուղղակի կերպով կը մեղադրուէր Հայ ստեղծագործ միտքը, անոր համար որ բաւարար չափով ոչ կ'արձագանգէր եւ ոչ ալ կը մասնակցէր զինեալ պայքարին:

Արցախեան գոյապայքարի (Շուշանեանը պիտի նախընտրէր ըսել. յանուն «Մարդկօրէն Ապրելու» պայքարի) այս թէժ օրերուն եւս երեւոյթը շատ տարբեր չէ նախորդէն: Իսկ նախանցեալ դարու վերջաւորութեան եւ անցնող դարու սկիզբին ծաւալուած ազգային զարթօնքի ու Հայ ազատագրական հայդուկային շարժումներուն իբրեւ նախապատրաստութիւն ու արտացոլում, դրսեւորուեցաւ բարձրորակ ու քանակով պատկառելի մշակոյթ մը: Սկսեալ Աբովեանէն, Նալպանտեանէն ու Րաֆֆիէն, մինչեւ Դանիէլ Վարուժան, Սիամանթօ ու Ռուբէն Սեւակ, որոնք կերտեցին ազգային ոգիով տոգորուած այնպիսի գրականութիւն մը, որ յաւիտեանս կրնայ գոյատեւել ու սնուցանել յետագայ սերունդները:

Թէեւ ոչ նոյն տարողութեամբ, այնուամենայնիւ կերպարուեստի պարագային եւս ունեցած ենք յանձնառու արեստագէտներ, սկսեալ Այվազովսկիէն, Սուրենեանցէն ու Խունունց եղբայրներէն մինչեւ Փանոս Թերլեմեզեանը, Տիգրան Փոլատն ու Արշակ Ֆէթվաճեանը: Ի դէպ, անոնցմէ ոմանք գործնապէս մասնակցած են նաեւ ժամանակի զինեալ պայքարին: Խունունց եղբայրներէն երկուքը ճակատի վրայ նահատակուեցան, իսկ Փանոս Թերլեմեզեանը ոչ միայն նախաձեռնեց ու գործնականացուց ընդյատակեայ «պատասխանատու» աշխատանքներ, այլեւ իրագործեց պատժողական բնոյթի ահաբեկչական որոշ գործեր, որոնց հետեւանքով քանի մը անգամ կալանաւորուեցաւ

ու բանտարկուեցաւ տարբեր երկիրներու, տարբեր զնտաններու մէջ: Այն ատեն Արաբոներու, Գէորգ Շաւուշներու, Մուրատներու, Անդրանիկներու եւ Փարամազներու կողքին, կային Զարդարեաններու, Վարուժաններու, Թէքէեաններու, Լեւոն Շանթի, Ահարոնեանի եւ կամ Զապէլ Եսայեանի նման վաւերական գրողներ:

Վերջին տասամեակներու Արցախեան ազատագրական կռիւներն ու տարբեր բնոյթի ազգային պայքարները, թէեւ յաւուր պատշաճի իրենց արձագանգները գտած կը թուին ըլլալ երաժշտութեան եւ յատկապէս ֆիլմարուեստի բնագաւառներէն ներս, այնուամենայնիւ հայ կերպարուեստագետներէն ու յատկապէս գրողներէն շատեր, գրեթէ ամուլ մնացին... այդ օրերուն: Այն ստեղծագործութիւնները, որոնք ցուցադրուեցան ու հրատարակուեցան իբրեւ յանձնառու արուեստ, ոչ որակով և ոչ ալ քանակով լիիրաւօրէն չէին համապատասխաներ Արցախեան պայքարի տարրին ու ոգիին: Սխալ չհասկնանք սակայն. դժուար թէ չկամութեան հարց ըլլար եւ կամ հայրենասիրութիւնն ու քաջութիւնը կը պակսէր անոնց մօտ: Փաստօրէն ստուար թիւով արուեստագէտներ ու գրողներ մեկնեցան Արցախ: Անոնցմէ շատեր իբրեւ կամաւոր մասնակցեցան նաեւ կռիւներուն եւ ոմանք զէն ի ձեռին նահատակուեցան: Պակսողը՝ շատ հաւանաբար ներշնչման բացակայութիւնն էր, ստեղծագործական խթանիչ ներքին ուժի թուլութիւնը եւ կամ առհասարակ չգոյութիւնը...:

Այս ճակատագրական օրերուն, երբ ըլլալ-չըլլալու ահազանգը հնչեցուած է արդէն, աշխարհի տարածքին ո՛ւր որ ալ գտնուին Հայերը, ըլլայ հաւաքականօրէն թէ անհատապէս զօրաշարժի մէջ են: Մեր ծանօթներէն՝ գրողներ, արուեստագէտներ թէ առհասարակ մտաւորականներ, բոլորն ալ, անհատապէս թէ հաւաքաբար, իւրաքանչիւրը ինքն իր ձեւով ու կարողականութեամբ կը մասնակցի ընդհանուր պայքարին...: Թէեւ ստեղծագործողներէն շատեր անբարենպաստ կացութեան հետեւանքով ներշնչումի պակասէ կը տառապին, սակայն անոնց մէջ կան որոշներ, որոնք ոգեշնչուած տիրող իրավիճակէն կը գրեն, կը նկարեն, կը քանդակեն, կը յօրինեն, կ'երգեն... եւայլն, եւայլն:

Այս վերջիններու ստեղծագործութիւններէն նմոյշներ պարբերաբար կ'երեւին դիմատետրի կամ այլ կայքերու վրայ ու բնականաբար աւելի կամ նուազ չափով կը նպաստեն այս տագնապալից գոյապայքարի յաջող ելքին: Ինչպէս. գեղանկարիչ՝ Արին Չեքիճեան, երգիծանկարիչ՝ Ջաւէն Ճապուրեան, քանդակագործ՝ Յակոբ Ճամպազեան, ջրանկարիչ՝ Տք. Յարութիւն Արմէնեան, բանաստեղծուհի՝ Սեդա Գրիգորեան, «Գոհարի», «Սայեաթ Նովայի» եւ կամ «Ատանա Փրոճեքդ»ի նման շարք մը նուագախումբեր ու

բազմաթիւ երգիչ-երգչուհիներ, ինչպէս Թովմաս Պօղոսեան, Արթուր Գրիգորեան, Սեւակ Ամրոյեան, Էլենա, Կապի Գալոյեան, Իսպիրեաններ, Կայա Արզումանեան, Գէորգ Հաճեան, Մակիչ, եւայլն, եւայլն: Ի դէպ այս վերջիներէն երկուքը ազգային-յեղափոխական երգերու մեկնաբաններ՝ Գէորգ Հաճեանն ու Մակիչը, իբրեւ կամաւորներ մեկնեցան ճակատ ու առաջին գիծի վրայ խիզախօրէն կռուելէ ետք, առաջինը նահատակուեցաւ, իսկ երկրորդը՝ լրջօրէն վիրաւորուելով վերադարձաւ Երեւան: Անկասկած որ յիշատակութեան արժանի այս անուններէն շատ աւելին գոյութիւն ունի, որ կրնայ վրիպած ըլլալ մեր հասողութենէն...

Խնդիրը այն է, որ թէեւ մասնակի երեւոյթներ կան, սակայն մեր մշակոյթի գործիչներն ու կերտիչները, իբրեւ ժողովուրդի հարազատ ձայնը ներկայացնող ու առաջնորդող մտաւորականութիւն տեսանելի չեն պայքարի դաշտին վրայ: Երեւութապէս կը թուի թէ, ո՛չ ազգային գիտակցութեան պատասխանատուութիւնը, ո՛չ խիզախութիւնը եւ ո՛չ ալ պատրաստակամութիւնը կը պակսի անոնց: Պիտի չուզէինք հաւատալ որ անոնցմէ ոմանք անտարբեր են ու կրաւորական կեցուածք ճշդած՝ տիրող խիստ մտահոգիչ այս կացութեան դիմաց: Այս մէկը ազգային գետնի վրայ նուաստացուցիչ պիտի ըլլար ...:

Ըլլան ընդդիմադիրներ թէ իշխանամէտներ, անհրաժեշտաբար պէտք է որ մէկ կողմ դնեն անհատական ու հատուածական բնոյթի վէճերը, համախմբուին Արցախի շուրջ ու գործեն համակարգուած կերպով, առանց զիրար խաչաձեւելու: Այո՛, ժողովուրդը անհրաժեշտաբար կարիքը ունի մտաւորականութեան ուղղակի նեցուկին: Նոյնի՛սկ եթէ ժողովուրդը հաւաքաբար սխալներ գործէ, կամայ ակամայ գործուած սխալներու պատասխատուն ժողովուրդը չէ, այլ զինք ներկայացնող ու առաջնորդող մտաւորականութիւնը: Ահա թէ ինչո՛ւ այս ճակատագրական օրերուն, առաւելագոյն մասնակցութիւնը կը սպասուի մտաւորական տարրէն: Ի վերջոյ մտաւորականութիւնը ազգի ողնաշարն է, որուն շուրջ կը հիւսուի ցեղային արեան, ազգային ինքնութեան եւ ինքնագիտակցութեան ամբողջ մշակոյթը: Ի վերջոյ ազգը մշակոյթ է, իսկ մշակոյթի կերտիչներն ու գործիչներն են, որոնք ազգային ողնաշարը կը կազմեն:

Պատահակա՞ն էր արդեօք, որ անցնող դարասկիզբին, ի սկզբանէ կոտրելու համար Հայ ժողովուրդի ազգային ողնաշարը, մեր երդուեալ թշնամին նախ՝ պետականօրէն ծրագրեց ու ամենայն սառնասրտութեամբ գլխատեց **Հայ Մտաւորականութեան** սերուցքը, եւ ապա միայն անցաւ զանգուածային կոտորածներուն...:

Ի զուր չէ որ անցեալին, «Ծախուած մտաւորականութիւն» հասկացողութիւնը կար

նմանօրինակ դէպքեր պատահին, այնուամենայնիւ մերօրեայ մտաւորականութիւնը դժուար թէ որեւէ տեսակի կաշկանդուածութիւն ունենայ, ըլլայ արտաքին թէ ներքին ուժերու կողմէ:

Պատմութեան մէջ տիրող իշխանութիւնները միշտ հակամէտ եղած են ու յաճախ նաեւ յաջողած՝ «գնել» ու իրենց նպատակներուն ծառայեցնել մտաւորականներէն շատեր, որոնք սակայն մեծամասամբ միջակութիւններ եղած են ու համեմատաբար թիւով քիչ: Ցաւը այն է, որ մեր պարագային, երեւոյթը հակառակը ցոյց կու տայ: «Ծախուած մտաւորականութիւն» բնութագրումը հրապարակ նետուած էր իրաւ ու անկաշառ մտաւորականներու կողմէ, որոնք հակամէտ էին պաշտպանելու հայրենիքի ու ժողովուրդի շահերն ու իրաւունքները: Սակայն խնդիրը այն է, որ մեր օրերուն չի բաւեր միայն ժողովուրդի շահերն ու իրաւունքները պաշտպանել: Պայքարը թէժացած է աւելի քան երբեք: Պահը պատմականօրէն ճակատագրական է: Քաղաքական ներքին հարցեր արծարծելու կամ անձնական ու հատուածական քինախնդրութիւններ ու առհասարակ շահեր հետապնդելու ժամանակը չէ: Ստեղծուած իրավիճակի լրջութիւնը կը պարտադրէ մեզ, որպէսզի **տրամաբանութեամբ շարժինք եւ ոչ թէ զգացումներով**:

Մեր դրան շեմին կանգնած թշնամին անհամեմատ շատ աւելի կորուստներ տալով հանդերձ, կը շարունակէ մաշումի պատերազմ մղել մեր դէմ, օգտագործելով իր թուային առաւելութիւնն ու ազգային (ցեղային) լկտիութիւնը: Ահաւասիկ թէ ինչո'ւ սխալելու եւ կամ ընդհանրապէս պարտուելու իրաւունք չունինք այլեւս:

Թէեւ *«հողի կորուստը անդարձ կորուստ չէ, սակայն մարդու կորուստը անդարձ*

կորուստ է» կը պատգամէ մեզի յանձնառու գրողը՝ Մուշեղ Գալշոյեան: Իւրաքանչիւր օր մենք ենթակայ ենք մարդկային կորուստներու, որ կը նշանակէ՝ ազգային թուաքանակի յարատեւ մաշումի: Այս առումով, պատերազմի թիկունքը ամրապնդելու եւ ազգային կորովը բարձր պահելու նուիրական առաքելութեան մէջ, Հայ մտաւորականութեանը վերապահուած է կենսական դեր եւ յատուկ առաքելութիւն:

Իսկ այսօր, երբ մտաւորականութեան մասնակցութիւնը մասնակի բնոյթ կը կրէ միայն, ու իբրեւ ամբողջութիւն գրեթէ կը բացակայի պայքարի հրապարակէն. ահաւասիկ թէ ինչո՛ւ յանցանքի համազօր պէտք է համարուի ոեւէ Հայ մտաւորականի պատասխանատուութենէ խուսափումն ու թերացումը:

Բոլոր ժամանակներու մեծագոյն հանճարներէն մէկը՝ Վինսենթ Վան Կոկ կ'ըսէ. «*Որոշած եմ ընդմիշտ զինուած մնալ միայն իմ վրձինով ու գրիչով»:* Պայման չէ որ մեր մտաւորականութիւնը ճակատ մեկնի ու կռուի զէն ի ձեռին, բայց պայման է որ **ընդմի՛շտ զինուած մնայ վրձինով, գրիչով ու մասամբ նորին…**:

Մտաւորական *բառի տակ կ'ուզենք հասկնալ ժողովուրդի մը ուսեալ տարրն ու առհասարակ ստեղծագործ միտքը իր ամբողջութեանը մէջ:*

Գեղանկարչական նկարները՝ *Յարութիւն Արմէնեան, Չաւէն Ճապուրեան եւ Յակոբ Ճանպազեան*

Comments

Ժիրայր Շուշանեան – 2026-01-22 07:39:19
Հիանալի յօդուած Մովսէս Ծիրանիի, քանի մը մանրամասնութիւններ աւելցնեմ՝ մեր մեծ լուսաւորական եւ ազատագրական գործիչ Խաչատուր Աբովեանի մասին։ Աբովեան ծնած է1809 Քանաքեռ - մահացած 1848 Երևան, ան եղած է, հայ ականաւոր գրող, մանկավարժ, լուսաւորական, արևելահայ աշխարհաբար գրականութեան հիմնադիր։ Աբովեանի «Վէրք Հայաստանի» ստեղծագործութեամբ սկիզբ առած է հայ գրականութեան զարգացման նոր փուլ, որ նախորդներէն կը տարբերի իր նիւթերով, լեզուով, հերոսի ընտրութեամբ և այլն։ Ըստ Աբովեանի՝ մանկավարժական ուսուցումը պետք է համապատասխանէ մանկան հոգեկան կարողութիւններուն և ժամանակի պահանջներուն, ոչ թէ դպրոցական օրէնքներով ու մեռած լեզուով, այլ՝ կենդանի խօսքով ու զննական միջոցներով։ Աբովեանը կուզէր Հայաստան՝ ստեղծել գիտական միաբանութիւն՝ դպրոցով ու տպարանով, գաւառներէն հաւաքել մանուկները, կրթել ու դաստիարակել և ապա ուսուցիչի պաշտոնով ուղարկել գիւղերն ու քաղաքները։ Աբովեանի ծրագրած դպրոցներէն ներս հաւասարապէս պիտի ընդունուէին հարևան ժողովուրդներու երեխաները, որպէսզի լուսաւորութիւն տարածէին իրենց ազգերուն մէջ ևս։ Աբովեանի կեանքն ու ստեղծագործութիւնը ուսումնասիրելը վերածուած են հայ գրականագիտութեան ինքնուրոյն ճիւղի՝ որ կը կոչուի աբովեանագիտութեան։ Ան իր մանկավարժական աշխատութիւններուն մէջ առաջադրած է մանկավարժական յառաջադեմ կանոններ, գրաճանաչութեան նոր կերպեր, բազմակողմանի դաստիարակութեան նոր սկզբունքներ։ Նախաշավիղ գրքի նիւթերու ցանկ Իր գրած «Նախաշավիղ»ը իսկական հեղաշրջում մըն է հայ գրականութեան մէջ. Եթէ ուրիշ ոչինչ չստեղծէր Աբովեանը, արդէն միայն «Նախաշավիղը» բաւական է, որ անոր անունը անմոռանալի ըլլայ հայ մանկավարժութեան պատմութեան մեջ»։ Աբովեանը առաջինն էր, որ համարձակեցաւ երեխաներու ձեռքէն վերցնել ժամագրքերը, շարականներն ու կրօնական տաղերով լի գրաբարալեզուձեռնարկները, փոխարենը նրանց տալաշխարհիկ բովանդակութեամբ ուժողովրդական լեզվով գրված դասագիրք։ Ան Արարատի գագաթը բարձրացաւ 1829 ին։